

**КОМПЛИКОВАН ОДГОВОР НА ЈЕДНОСТАВНО
ПИТАЊЕ – ЈЕСУ ЛИ ВЈЕРНИЦИ И ПРИПАДНИЦИ
МАЊИНСКИХ РЕЛИГИЈА, ЦРКАВА И ВЈЕРСКИХ
ЗАЈЕДНИЦА У ПОСТДЕЈТОНСКОЈ БиХ
ДИСКРИМИНИСАНИ?**

A COMPLICATED ANSWER TO A SIMPLE QUESTION: ARE
BELIEVERS AND MEMBERS OF MINORITY RELIGIONS,
CHURCHES AND RELIGIOUS COMMUNITIES IN POSTDAYTON
BIH DISCRIMINATED?

***Summary:** The work treats the real social position of minority religions, denominations, religious communities and churches in postdayton Bosnia and Herzegovina. In other words, the author researches real social, political, legislative, mass-media-communicational, economic status and a status of so called small religious communities and churches in other spheres of existence like education, culture, public health etc., and seeks to answer to, from rhetorical point of view, simple question: are minority religions, denominations, religious communities and churches, as defined and treated by the Law on Freedom of Religion and Legal Position of Churches and Religious Communities in Bosnia and Herzegovina, discriminated or not. In the focus of the author's analyses are equally institutional sphere or so called minority religious communities as such, but also and individuals, believers and followers of those institutionalized and formalized religious-denominational-ecclesial subjects having been named religious communities and churches. The results of the author's empirical-theoretical researches can be condensed into nuanced and complex answer whose content leads to conclusion that minority religions, churches and their members in several spheres of life are, after all, in inferior position, in spite of declarative equality of all religions, denominations, religious communities and churches. The author supports such conclusion with numerous and plausible arguments.*

---

¹ Магистар социологије, директор Републичког завода за заштиту културно-историјског и природног наслеђа.

Key words: *minority religions, denominations, religious communities and churches, alternative religiousness, discrimination, constitutions of BiH and of the entities of BiH, Law on Freedom of Religion and Legal Position of Churches and Religious Communities in Bosnia and Herzegovina, postdayton Bosnia and Herzegovina, human rights, proselytism, relation church-state.*

Анстракт: У раду се проблематизује стварни друштвени положај мањинских религија, конфесија, вјерских заједница и цркава у и постдејтонској Босни и Херцеговини. Другим ријечима, аутор, истражује реални друштвени, политички, легислативни, медијско-комуникацијски, економски и статус тзв. малих вјерских заједница и цркава у осталим сферама егзистенције као што су образовање, култура, здравство итд., настоји да одговори на, реторички посматрано, једноставно питање: да ли су мањинске религије, конфесије, вјерске заједнице и цркве, које тако дефинише и третира Закон о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница, дискриминисане или не. У фокусу ауторове анализе су подједнако институционална сфера, тј. мањинске религијске заједнице као такве, али и појединци, припадници, вјерници и сљедбеници тих институционализованих и формализованих религијско-конфесионално-еклесијалних субјеката именованих као мале вјерске заједнице и/или цркве. Резултати ауторових емпиријско-теоријских истраживања могу се сажети у нијансирани, комплексан одговор чији садржај води ка закључку да су мањинске религије, цркве и њихови припадници у неколиким сферама живота ипак у подређеном положају, упркос декларативној равноправности свих религија, конфесија, вјерских заједница и цркава. Такав закључак писац подупиरे бројним и плаузибилним аргумензима.

Кључне ријечи: *мањинске религије, конфесије, вјерске заједнице и цркве, алтернативне религиозности, дискриминација, уставни БиХ и ентитета у БиХ, Закон о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница, постдејтонска Босна и Херцеговина, људска права, прозелитизам, однос држава-црква*

У неколиким претходним радовима² истраживали смо, истина тек маргинално, и, из тадашњих наших увида, оцјена и закључака, пода-

² Мислимо овдје, прије свега, на текстове Третман религијских мањина и тзв. малих вјерских заједница у законима у БиХ, „Модерна управа“, број 12, Бања Лука, 2015., Увод у разумијевање мањинских религија у постдејтонској Босни и Херцеговини, „Сварог“, бр. 9, Бања Лука, 2014.

стријели довољно грађе за формулисање аргумената који подупиру тезу о дискриминацији мањинских религија и цркава у постдејтонској БиХ.³ Та(ква) оцјена о неравноправности тзв. малих вјерских заједница и цркава, те одржавању стереотипа и стигматизацији њихових вјерника и присталица, који се потом негативно реперкусирају на њихов укупни друштвени положај, по нашем мишљењу тешко се може довести у питање без нових материјала и доказа који би имали битно другачије садржаје, конотацију и вриједност. Излагање које слиједи је, заправо, само прилог аргументисању и систематичнијем презентовању претходне тезе.

Фактичка неравноправност вјерника и сљедбеника мањинских религија и њихових институционализованих форми организовања у цркве и вјерске заједнице у постдејтонској БиХ, само једним дијелом је посљедица легислативне мањкавости, тачније: фаворизовања и својеврсне прозелитизације тзв. великих цркава и вјерских заједница у јавном простору. Друга група разлога за неприхватање и „анатемисање“ мањинских религија и тзв. малих вјерских заједница и цркава налази се у самој збиљи, у друштву таквом какво оно јесте у постдејтонској БиХ, са свим његовим особеностима и бројним актерима, испремреженим односима, везама, традицијама и турбуленцијама. Иако смо и у претходним текстовима већ описали актуелно стање vis-a-vis стварног друштвеног положаја мањинских религија, конфесија, цркава и вјерника у областима образовања, информисања, јавног сервисирања неких њихових потреба као грађана, посебно у администрацији, као што је добијање разних потврда и дозвола, те регулисање држављанских статуса и права, упркос томе још се није дао адекватан одговор на питање зашто се други, тј. већинска популација, вјерници и припадници тзв. великих цркава и вјерских заједница, па и оне саме, али и сегменти јавности које чине људи који немају било какав религијско-конфесионални и црквени идентитет или су неосвијешћени о њему, негативно, омаловажавајуће и дискриминаторно односе према

---

³ У овом раду под синтагмом мале вјерске заједнице и цркве, а имајући на уму одредбе Закона о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница, мисли се на: 1. Грkokатоличка црква (унијати), 2. Хришћанска адвентистичка црква (адвентисти, односно суботари), 3. Вјерска заједница Јеховини свједоци, 4. Еванђеоска црква у Босни и Херцеговини, 5. Хришћанска баптистичка црква, 6. Новоапостолска црква у Босни и Херцеговини, 7. Евангелистичка црква у Босни и Херцеговини, 8. Старокатоличка црква у Босни и Херцеговини, 9. Христова пентекостна црква, 10. Крстјанска заједница у Босни и Херцеговини, 11. Крстјанска заједница свих народа, 12. Хришћанска харизматска црква Victory Celebration centre, 13. Друштво за свјесност Кришне-ISKCON у Босни и Херцеговини, 14. Протестантска црква „Хришћанска заједница“, 15. Реформаторска хришћанска црква и 16. „Рафаел“, вјерска заједница регистрована у Зеници марта 2012.

својим суграђанима и сународницима који исповиједају друг(ачиј)у вјеру и припадају некој друг(ачиј)ој цркви или вјерској заједници. А за нас је чињеница то да велики број вјерника тзв. великих религија и црква не прихвата и не толерише „иновјерце“, да их игнорише, не контактира са њима и на друге начине их избјегава.

Међу неколико битних разлога због којих друштво постдејтонске БиХ не прихвата мањинске религије и вјернике тзв. малих вјерских заједница и црква онаквим каквим оне/и јесу по свом научавању, мисији, обредној пракси, социјалним импликацијама њихове вјероисповијести и односу према неколиким егзистенцијалним и практичним областима и темама, затим по еклесијалној организацији и међусобним унутрашњим односима између тзв. обичних вјерника и припадника и, с друге стране, „клера“, свештенства, уколико га, наравно, имају и сл., те онаквим какви су у свакодневном животу, **јесте и наслеђе настало, утемељено и етаблисано у учењима, догмама, мисији, организовању, пракси „историјски заснованих“ религија и црква, у условима постдејтонске БиХ, Српске православне цркве и Римокатоличке цркве.** Другим ријечима, однос поменутих двију великих, „историјски заснованих“ црква⁴, њихових хијерархија, свештеника, свих нивоа, назива и функција, појединих установа (школе, факултети, медији, издавачке куће, харитативне организације, здравствене службе итд.), монаштва, до самих вјерника, па и лаика, према нетрадиционалним црквама и тзв. малим вјерским заједницама, па и осталим, понекад и парарелигијским покретима, групама и иницијативама и сл., те њиховим вјерницима и симпатизерима, у друштву које је и сâмо у транзицији, тачније: трансформацији, се одвећ некритички опонаша, рециклише и имплементише, додуше нешто „флексибилније“ него кад је ријеч о великим, „официјелним црквама“, у односима и поступцима бројних социјалних фактора и субјеката према мањинским религијама и тзв. малим вјерским заједницама и црквама, њиховим вјерницима и припадницима, старјешинама и великодостојницима. Једноставно, о

⁴Овдје стално истичемо само поменуте двије хришћанске цркве (Српску православну и Римокатоличку), а никако и остале тзв. велике вјерске заједнице (Исламску и Јеврејску), због прости чињенице да су готово све мањинске религије, односно конфесије и цркве/вјерске заједнице, које постоје и дјелују у постдејтонској БиХ, углавном хришћанске провенијенције, мање-више протестантског исходишта и суштине, због тога што их нема унутар јеврејске и исламске религије, односно што су актуелизоване двије конфесије и цркве најдиректније супротстављене мањинским религијама и црквама, што се вјерници и сљедбеници нових, мањинских вјероисповијести и религијских покрета у БиХ данас, као и другдје у постмодерном, глобализованом друштву, регрутују претежно од некадашњих вјерника или присталица тих двију црква, а против чега се оне, наравно, жестоко боре, чувајући своје од раније стечене друштвене позиције, односно повољнији друштвени положај и бенефиције.

постојању мањинских религијско-конфесионално-црквених субјеката, односно тзв. малих вјерских заједница и цркава и осталих алтернативних религиозности, конфесионалности и црквености, а посебно о учењима, суштини, организацији, садржајима и формама дјеловања, као и посљедицама њиховог мисионарења по међурелигијске, интерконфесионалне и међуцрквене односе, те на динамику, структуру, турбуленције и стабилност самог друштва у којем се све претходно скицирано одвија, **недовољно информисана већина грађана, „обичних“ вјерника, лаика итд., се ослања на и слиједи првенствено оцјене, ставове, понашање и праксу својих цркава и вјерских заједница**, вјероучитеља, свештеника, духовника, високоранжираних званичника из њихове хијерархије и других ауторитета, у складу са максимумом: куд они, тј. црква и њени „службеници“, ту и они као лаици⁵, а не ријетко и они који се изјашњавају као грађани без било каквог религијско-конфесионално-црквеног идентитета, као равнодушни, вјерски индиферентни, као агностици, па чак и атеисти.

Све „историјски засноване“ цркве и вјерске заједнице у постдејтонској БиХ, али и изван ње, посебно у друштвима и државама у којима је посљедњих година и деценија примјетна ревитализација и ренесанса традиционалне религиозности и црквености, а то је већина постсоцијалистичких транзиционих држава, не само да нерадо гледају на мањинске религије, односно тзв. мале вјерске заједнице и цркве, на нове религијске покрете, учења и обреде, него их најчешће и не признају, напротив – игноришу и/или их одбацују, а толеришу их само у мјери у којој морају, а и то да не би због директног негирања и анатемисања „нововјераца“ дошли у сукоб са законима који гарантују равноправност свих религија, конфесија и цркава. То је чињеница коју, упркос, у посљедње вријеме примјетним, па чак и агресивним извантеоријским настојањима да се промовишу, легализују и етаблишу друг(ачи)је вриједности, садржаји, поруке и смисаоности живота, а то су управо вриједности трпеливости, толеранције, дијалога, повјерења, помирења, коегзистенције различитости и сл. реалија или, пак, идеолошких флоскула о људским правима и слободама итд., није тешко социолошки објаснити. Наиме, **све религије, а велике посебно, су нетолерантне.**⁶ У нату-

⁵ Аутентично, већ дуго у БиХ та максима гласи: „Куд сви Турци, ту и мали Мујо“.

⁶ Наравно, са овако аподиктичним ставом о нетолерантности религија и цркава, у првом реду оних објављених, великих и „официјелних“, неће се сложити не само активисти невладиног сектора за промовисање људских права, слобода, толеранције, дијалога, различитости, права другог итд., него и поједини социолози, историчари, психолози, политиколози и други истраживачи религије, њене социјалне функције и улоге цркава у конфесионалном животу и политичким односима, како у свијету, тако и у постдејтонској БиХ. С тим се, наравно, на вербалном

ралном, аутохтоном или примордијалном стању и облику – искључиве. Цркве и вјерске заједнице, такође. Свака од њих (за себе) мисли да је најбоља, да је баш она права, истинита, искрена, да је изван било какве конкуренције у односу на остале религије, вјероисповијести и цркве, посебно мањинске, чије постојање се сматра непотребним, (нечијом) грешком, завјером, „ђавољим послом“ итд. И, ако је то већ тако, а тако је и због тога што је та истина објављена, прописана у светим књигама које су од бога дате, онда се, са становишта ма које религије „власника“ апсолутне истине, нормалним чини питање: шта ће онда било која друга религија или вјероисповијест. Стога је дужност, религијска обавеза, да свака религија, а нарочито велика, односно њена институционална форма – црква, спријечи настанак и развој ма које друге религије и/или цркве, или, ако се таква „пошаст“ већ појави, да ју неутралише, онемогући развој, дјеловање, етаблисање, утицај на вјернике и друштво. Једном ријечју: **да ју елиминише, а не толерише**. И тако је често и бивало у историји људског друштва, првенствено од епохе у којој су се појавиле антропоморфне, монотеистичке и још к томе објављене религије, посебно у тзв. јудеохришћанском, уже: западноевропском повијесном, духовном и културном кругу и амбијенту, тј. у условима у којима је јавни живот био битно детерминисан религијским и црквеним „погледом на свијет“ и системом вриједности, кад су поли-тика, право, филозофија, наука и друге форме свијета живота биле *ancilia theologie*. Чим би се појавила нека нова или макар незнатно другачија религија, односно иновирани начин исповиједања исте религије, бар унеколико другачије обављање обреда који имају исту функцију и смисао итд., одмах би од стране официјелног језгра религије или оних који су божији помазаници или посланици на земљи, тј. од црквених великодостојника и теолошких ауторитета били **проглашени кривовјерјем, лажном религијом, дефинисани као јерес, а касније као секта и као такви дисквалификовани и дискриминисани**.

Тај садржај свијести, боље рећи квалитет разумијевања и вредновања, тј. вриједносног односа спрема других религија, конфесија, цркава и вјерских покрета; таква теолошка рефлексивност њихове суштине, учења, исповиједања, обреда и др., тај образац практичног понашања према другим, а нарочито мањинским религијама, конфесијама и црквама, код највећег броја великих религија и цркава задржао се до данашњих дана, до 21. вијека. **Анатема, а не коегзистенција; екскомуникација а не дијалог и сарадња**. То значи да се и данашње „исто-

---

нивоу, неће сложити ни саме велике религије и цркве, иако ће већ на првом практичном кораку пружити доказе валидности наше тезе.

ријски засноване“, тј. велике цркве и вјерске заједнице у БиХ у великој мјери понашају, истина кад је ријеч о односу према мањинским религијама, тј. малим вјерским заједницама и црквама, као што су се понашале исте те цркве и вјерске заједнице раније, прије више стољећа. Зашто? Због тога што, гледајући теолошки, доктринарно и догматски, другачије, заправо, и није могуће. Јер, кад велике религије и цркве не би зазирале од малих, мањинских, кад не би доводиле у питање исправност и сувислост њиховог учења, садржаја и постулата њихове вјере, кад им не би оспоравале право на црквено организовање и пропаганду, промоцију осталих њихових одлика и вриједности, те борбу за душе потенцијално исте „клијентеле“, тј. вјерника тих старијих и већих, „официјелних“ религија и цркава, те на многе друге начине загорчавале живот и дјеловање, онда би оне таквим односом спрам мањинаца и „нововјераца“ саме признале да можда старије и веће религије, конфесије, цркве, деноминације и сл. и нису најбоље, најорганизоване, најефикасније; саме би дале прилог аргументацији да ни оне у свему и увијек нису у праву, исправне и непогрешиве; релативизовале би своје објаве и догме, које иначе представљају као опште, универзалне истине; дале би за право мањинским религијама, вјероисповијестима, малим црквама и вјерским организацијама и свим осталим, алтернативним садржајима и формама религиозности и црквености да су равноправне са њима, да су потребне друштву, заједници, вјерницима, као и да нема ништа спорно у њиховим научавањима, теологијама, догмама, обредима, еклесијалном организовању, практичном понашању њихових институција, званичника, великодостојника, вјерника итд.

Једном ријечју, могућа консеквенција нарације у којој преовлађује скицирана логика, *stricto sensu* и радикално мишљено, јесте да није ни важно која религија је посриједи, која вјера се исповиједа и како, којем богу се обраћа(мо), којој цркви се припада, затим у који храм се иде да се богу моли и обављају други религијски обреди, какви су односи између појединих религија, цркава и вјерских заједница међусобно, а какви, пак, између наведених субјеката и институција друштва, јавне сфере, власти, да ли има и каква је настава вјеронауке итд. Наравно, све велике цркве и вјерске заједнице, баш зато што су старије, веће – у првом реду по броју вјерника и слѣдбеника, по броју, величини и сјају храмова, манастира и других вјерских објеката, те другим индикаторима величине и значаја - што су носиоци традиције, „леgitимитета“ и сл., се и понашају супротно претходно описаном, тј. нетолерантно и дискриминаторно спрам мањинских религија, односно тзв. малих вјерских заједница и цркава, настоје да их потисну, елиминишу, умање значај и улогу међу вјерницима, у друштву, историји. **Оспора-**

вање тих друг(ачиј)их, нових и у почетку увијек малих религијских група, покрета, вјерских учења, цркава и вјерских заједница током историје имало је различите садржаје, форме, начине, методе, средства, интензитет, ефекте и друге карактеристике, али вазда исти циљ: делегитимисање и екстерминисање било какве конкуренције, супарништва, тј. друг(ачиј)их религија, конфесија, цркава. Некад је то подразумевјавало употребу бруталне физичке силе и одвијало се путем насиља над вјерницима и припадницима мањинских религија, вјероисповијести, култова, јереси и секти: од спаљивања на ломачама, до изопштавања из заједнице и протјеривања у друге, непознате крајеве, до присилне конверзије, тј. враћања вјери прадједовској. У главним цртама у Европи је тако је било све до 19. вијека, откад се неспоразуми, нетрпељивости и сукобљавања међу религијама, конфесијама и црквама, како она између самих великих религија и цркава, тако и она која су и тад као што и данас постоје између тзв. великих цркава и тзв. малих вјерских заједница и цркава, у основи, не рјешавају вјерским ратовима и физичким истребљењем другачијих религија, цркава, вјерника и сл., него другим средствима, механизмима и методима, који се називају, а понекад заиста и јесу, мирољубиви(м). Наравно, изузетка, у смислу одступања од наговјештене и/или етаблисане праксе, је увијек било и има их све до данашњих дана. Тако је било и на подручју Босне и Херцеговине, без обзира о којим се државама на њеној територији радило.⁷ Дакле, није ни историјско-политички простор постдејтонске БиХ, бар ретроспективно гледано, невин кад је ријеч о (не)толерисању малих вјерских заједница и цркава, секти, јереси, неартикулисаних религијских покрета, култова, самих, пак, вјерничких асоцијација итд., а што су поменути субјекти били мањи лакше се излазило на крај са њима.

Ипак, у посљедњих неколико деценија ријетки су примјери физичког угрожавања живота вјерника мањинских религија, посебно вјерника и присталица тзв. малих вјерских заједница и цркава, односно

⁷ На примјер, у вријеме Другог свјетског рата, односно грађанског рата на тлу југословенске државе 1941-1945. године, организовано и плански су убијани припадници једне религије, односно вјероисповијести – православне, уз нескривено учешће припадника друге конфесије, тачније са знањем и „благословом“ појединих „дужносника“ те цркве – римокатоличке, а неријетко и са доприносом вјерника исламске религије, само због тога што су били друг(ачиј)и. Један дио вјерника те конфесије је насилно конвертован, а други дио протјеран. У грађанском рату у БиХ 1992-1995. нека непримјерена понашања појединаца и група из одређених ратујућих страна су правдана и осветом за учињене злочине над њиховом једновјерном браћом из времена Другог свјетског рата. Парадоксално, али у тим апокалиптичким временима и околностима боље су пролазили припадници тзв. малих вјерских заједница и цркви, који своја религијска увјерења и обреде углавном нису јавно ни демонстрирали.

отворених, насилних напада на њихове објекте, заједнице, манифестације. Већ је описано да и у постдејтонској БиХ није радикално другачије у односу на остале државе из „окружења“ или Европе. Напади на религијски, конфесионално и црквено друг(ачи)је су на нивоу појединачних инцидената неких самозваних фундаменталиста из тзв. великих цркава и вјерских заједница, њихових „зилота“, екстремних браниоца јединства вјере, а често и нација. Разлози за то нису првенствено у промјени неких основних постулата и вјерских догми великих религија или некој изненадној беневољентности великих цркава и вјерских заједница према мањинским религијама и црквама, мада неких наговјештаја и у тој сфери има, него у **правном уређењу политичких заједница и држава, прије свега оних мултирелигијских, у легислативи која, на трагу идеологије и праксе о људским правима и слободама, грађанској равноправности и сл., постулира, нормира и штити индивидуалност, вриједности и право на постојање мањинских религија и цркава.** Шта-више, та легислатива често је, начелно гледано, аргументи позитивна, благонаклона управо према разним мањинским ентитетима, афирмацији њихових права и, истовремено, освјешћивању, сензибилизовању јавности, прије свега надлежних и одговорних социјалних чиниоца, државних институција и сл., о значају и потреби заштите права мањинских група и појединаца, различитих провенијенција, укључујући и право на слободу вјероисповијести и институционализацију религијског увјерења, односно еклезијално организовање и несметано јавно дјеловање.

Наравно, није свака конкретизација тих начелно добро, широко и дубоко постављених норми о мањинским људским правима и слободама, укључујући чак и њихову идеолошку генезу, димензије и консеквенције, у појединачној легислативи која регулише права и обавезе мањинских религија, конфесија, цркава и вјерских заједница безгрешна, увијек и у свему на корист мањинским религијским и еклезијалним групама и појединцима. Примјер Закона о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у БиХ, како је претходно показано, то недвосмислено показује. Међутим, упркос свим његовим и недостацима других сличних закона, нпр. у другим државама, који се у првом реду односе на својеврсни прозелитизам, „позитивну дискриминацију“ тзв. великих цркава и вјерских заједница, законско фаворизовање „историјски заснованих“ религијско-еклезијалних субјеката у постдејтонској БиХ, данас ипак нема отвореног, „натуралног“, острашћеног заговарања и практиковања физичког насиља над мањинским религијама, њиховим вјерницима и институцијама. То се, једноставно казано, не смије радити, јер је инкриминирајуће и кажњиво по основи норми

кривичног законодавства. **Распиривање вјерске нетолеранције и мржње је кривично дјело по свим кривичним законима у постдејтонској БиХ⁸**, без обзира ко их (по)чинио: појединац, група, политичка странка, медији комуникације, цркве и вјерске заједнице, невладине организације итд. И због тога се данашње тзв. велике цркве и вјерске заједнице спрам тзв. малих вјерских заједница и цркава односе, формално вредновано, легалистички, тј. на њиховој страни нема никаквих видљивих настојања или радњи с циљем да се „нововјерци“ и њихове еклесије физички онемогуће, изузму ли се појединачни маргинални ексцеси напада на мисионаре Јеховиних свједока, адвентисте и вјернике других мањинских религија и цркава. Међутим, то не значи да се потпуно, укључујући друга средства и методе, одустало од оспоравања и неутралисања постојања, улоге и утицаја које у савременом друштву имају мањинске религије, односно тзв. мале вјерске заједнице и цркве, па тако и у постдејтонској БиХ. Иако у тој држави вјерника и осталих грађана који се идентификују са неком мањинском религијом и црквом заиста нема пуно – цифра свих њихових чланова и припадника заједно не прелази један проценат (1%) укупне популације у постдејтонској БиХ⁹ - због чега и њихов утицај на садржаје, динамику и токове друштвеног живота није и не може бити велик и значајан, „историјски засноване“ цркве и вјерске заједнице и даље мисле, што се може закључити по изјавама појединих њихових званичника, да су мањинске религије, њихове цркве и друге организације непотребне, сувишне и штетне, због чега се не могу и не требају толерисати. Зато и јесу предмет и мета дискриминације. Али, за разлику од 11., 12. или 16. и 17. вијека¹⁰

⁸Подсјећамо, у постдејтонској БиХ постоје четири кривична закона, и то: Кривични закон БиХ, кривични закони Републике Српске и Федерације БиХ и Кривични закон Брчко Дистрикта БиХ, који су, упркос ситним разликама, у санкционисању подстицања, изазивања и опавдања религијске нетолеранције, те тзв. вјерског раздора и мржње увелико усаглашени.

⁹ Потпуно тачан податак о броју вјерника мањинских религија и конфесија у БиХ тешко је дати и због чињенице да више од двије деценије није било пописа становништва у њој, а на посљедњем попису 1991. није било рубрике о религијској или професионалној припадности, тако да се горња апроксимација даје на основи ауторове процјене која, додуше, респектује податке које су о себи објавиле неке мањинске цркве и вјерске заједнице. Заказани попис у 2013. већ ће имати и рубрику у коју ће се уписивати религијска и црквена припадност становника у БиХ, па ће се након статистичке обраде уписница моћи доћи до тачн(и)је цифре и о вјерницима тзв. малих вјерских заједница и цркава. Наравно, у мјери у којој њихови припадници и вјерници не буду практиковали мимикрију, која је најчешће посљедица страха од јавног декларисања властите религиозности, чега је до сада било.

¹⁰ 11. и 12. вијек се у Европи сматрају периодом борбе против разних јереси, којих је било и на Истоку, а још више на Западу Европе, затим вјештица, иновјераца (муслимана, прије свега) и шизматика (православаца), док су 16. и 17. стољеће епоха борби против разних протестантских вјерских покрета, цркава, деноминација и група, што се углавном дешавало у западној и средњој Европи. Најчешће су све борбене активности против ма којег непријатеља из неке од наведене три групе отпочињале прогласима (буле, енциклике и сл.) и директним наређењима па-

кад су вјерске конфронтације у Европи биле најизраженије, кад су се водили и „класични“ вјерски ратови, а вјерници или присталице мањинских религија, цркви, секти и култова прогониле и масовно убијале, што је одобравала, подстицала, креирала, предводила и активно учествовала у бројним злочинима хијерархија великих цркава, у првом реду Римокатоличке цркве, што је историјски факт, данас такве праксе ипак нема, односно исти циљ се настоји достићи другим, софистициранијим средствима и методима.

Међутим, вишевијековна пракса и учесталост одређеног садржаја и начина понашања, у конкретном случају: односа тзв. великих цркава и вјерских заједница, посебно њихове хијерархије, клирика и других ауторитета, према тзв. малим вјерским заједницама и црквама, те њиховим вјерницима, тј. његовог вишекратног понављања које је увијек остављало исте или сличне посљедице, постало је „традицијом“ унутар одређене тзв. велике конфесије или цркве. Традиција се етаблисала као обавеза, као догма, која се не преиспитује него слиједи и испуњава. **Тако је традиција негативног и нетолерантног односа великих цркава, њихове хијерархије, клира и институција према мањинским религијама, конфесијама и црквама, временом постала обавезујући садржај испуњавања религијских, светих дужности и обавеза за њихове вјернике, нека врста лакмус-папира њихове лојалности спрам учења, догми, института, организације, хијерархије и ауторитета из својих цркава.** Зато су понекад тзв. обични вјерници или лаици, нарочито кад су окупљени у групе, заједнице, колективитете, кад се активира, обзнани, потхрани и ефектуише тзв. грегари мотив или синдром¹¹, односно почне и „артикулише“ понашање по логици, критеријумима и циљевима психологије гомиле или масе, далеко ригорознији и практично нетолерантнији, екстремнији у „сусрету“ и „комуникацији“ са припадницима мањинских религија, у додиру са вјерницима и мисионарима тзв. малих вјерских заједница, цркава, група и култова. **Отпор и нетрпељивост према њима, на који су наведени и подстакнути лаици и присталице неких тзв. великих вјерских заједница и цркава, по начелу и „потреби“ да морају бити „већи католици од папе“ уколико желе избјећи сумњу у своју правовјерност, исправност учења и исповиједања вјере отаца и предака, у оданост и лојалност цркви и традицији, је тим већи и ефикаснији уколико се ради о тзв. малим вјерским заједницама, црквама и конфесија-**

па, кардинала, бискупа и других великодостојника и ауторитета Католичке цркве. У томе нису невини ни неке протестантске групе.

¹¹ Види: Жарко Требјешанин, *Речник психологије*, „Стубови културе“, 4. издање, Београд, 2008., стр. 156-157.

ма које се, феноменолошки, незнатно, само у детаљима разликују од својих, правих, великих, „званичних“ цркава и вјерских заједница, чиме се оснажује аргументација о одрживости у психоаналитичкој литератури (Фројд и други писце те провенијенције, али и „наш“ В. Дворниковић, који се такође бавио феноменом екстремних реакција на појаве које се међусобно мало разликују) описаној тези о „нарцизму малих разлика“. Зато нпр. вјерници и клирици неке православне или Католичке цркве више, интензивније не подносе, не прихватају и не разумију адвентисте, евангелисте, лутеране, унијате или старокатолике, него, примјера ради, будисте, муслимане, конфучисте или шаманисте, са којима углавном имају врло мало исходишних и додирних тачака. Најчешћи садржаји и облици отпора и нетолеранције вјерника и других припадника мањинских религија у постдејтонској БиХ су игнорисање, омаловажавање, изоловање, бојкот њихових манифестација, те својеврсна пасивна резистенција на чињеницу да мањинци и „нововјерци“ постоје и да су у свему битном, изузев дјелимично у религији и, нешто више, у вјероисповијести, нормална антрополошка бића, људи од крви и меса, врлина и мана, да потичу из истог, нпр. хришћанског коријена, да се, начелно и вербално, залажу за неке исте или сличне вриједности и циљеве итд.

Али у „**колективно несвјесном**“ – опет једна психоаналитичка (Јунг) категорија – вјерника, различитог степена, нивоа религиозности, побожности и црквености,¹² великих цркава и вјерских заједница, мање-више хришћанске провенијенције, тај стереотип и схематизам негативног вредновања вјерника и сљедбеника друг(ачиј)их религија, конфесија и цркава, посебно мањинских и „алтернативних“, нових и сл., као и садржај, образац и оправдање нетолеранције истих, постали су готово **архетип(ски)** конституенси, мотиви, разлози, циљеви и оправдања учешћа у религијском, вјерском животу, међурелигијским и интерконфесионалним односима и „комуникацији“, те посве личн(осн)им односима постдејтонског б-х човјека према другим, мањинским религијама, конфесијама и црквама. Зато је многе вјернике-лаике тзв. великих цркава и вјерских заједница тешко одвратити од негаторског и искључивог односа према „нововјерцима“, па макар се радило и о њиховим санародницима, етничким и крвним сродницима, комшијама, колегама, и преобразити их да, попут апостола Павла¹³, умјесто прога-

¹²То су различити појмови, односно термини различитог значења, које би ваљало консеквентно промислити и преиспитати с обзиром на контекст и семантику у нашем времену, али како то није кључна тема наше елаборације, то се њом овдје нећемо дубље и шире бавити.

¹³Ријеч је о новозавјетној керигми (предаји) по којој је апостол Павле првобитно био јеврејин Савле и прогонио Исуса Христа док му се он није указао и упитао га зашто га прогони. Тог ча-

њања и анатемисања других, мањинских религија, цркава и вјерника, исте прихвате и уважавају њихова права на њиховог бога, на њихове обреде, црквену структуру, ауторитете, тим прије и више што се готово сви они позивају на исто Писмо, исту Објаву, истог Бога. Тај архетипски образац понашања вјерујућих људи „историјски заснованих“ цркава и вјерских заједница и вредновања вјерника и присталица тзв. малих вјерских заједница и цркава толико снажно је утемељен у свијести, емоцијама, систему вриједности и практичним поступцима људи у постдејтонској БиХ, чак и ако се они лично не идентификују са неком од актуелних великих религија, цркава или вјерских заједница, што ће рећи да нису њихови вјерници, „чланови“ или припадници, односно сљедбеници, чак и уколико се изјашњавају као религијски индиферентни, конфесионално неопредијељени, нецрквени, као агностици, атеисти, материјалисти, секуларисти, рационалисти и сл. Отуда и због тога је већинска јавност - посебно она хришћанске етиологије, парадигме и провенијенције и на њима заснованих погледа на свијет, система вриједности, „политичке културе“ и сл. - постдејтонске БиХ и данас у основи антисектски, противмањински: религија и цркава, расположена и оријентисана. Једноставно, по некој социјалној, историјској, психичкој инерцији, готово спонтано, а не увијек циљно-рационално у Веберовом смислу ријечи. Већина тзв. обичних вјерника или лаика, посебно из старијих генерација које нису имале вјеронауку нити су се о религији, конфесији и цркви могли информисати из радио или телевизијских емисија попут данашњих генерација вјерујућих грађана, не зна довољно ни о својој религији, односно цркви којој припада, коју исповиједа, а камоли да има довољно знања о свим специфичностима тзв. малих вјерских заједница и цркава, али упркос томе претежно је, у старту, нетолерантно опредијељена према вјерницима и сљедбеницима мањинских религија и тзв. малих вјерских заједница и цркава. Зашто? Из предострожности и неке врсте очувања властитог и **социјалног комодитета** који се могу довести у питање уколико се ризикује давање позитивне евалуације и нормално саодношење спрам неетаблираних, мањинских религија и конфесија и догматско-теолошки „спорних“ учења. А ту је и „класични“, у литератури добро описани, **конформизам**, којем су блиски тзв. разлози незамјерања моћним појединцима, стварним или набијеђеним ауторитетима, те недефинисаним али реално постојећим „структурама“ моћи, које мизансценски дјелују, затим тзв.

са, у том просвјетљењу Савле је спознао и повјеровао у Христову богочовјечанску суштину и, поставши Павле, одустао од прогањања и постао један од оснивача нове религије и цркве – хришћанске.

општем курсу: политичком, духовном, културном, јавномњењском, друштвеном итд. Једноставно, већинска маса вјерника-лаика великих цркава и вјерских заједница опонаша клирике и друге ауторитете из својих еклесија, упркос томе што они посљедњих година не говоре транспарентно против мањинских религија и цркава и њихове пастве, али се тај мимикријски „дискурс“, боље рећи шутња, ипак брзо дешифрију и спрам интенција које еманирају из њих присподобе властита понашања.

Други битни сет разлога, и оправдања истовремено, за нетолерантан и дис-криминаторан однос већинских цркава, њихових вјерника, већине јавности, па и појединих сегмената институција власти, неких медија комуникације и других чиниоца према вјерницима и присталицама мањинских религијско-конфесионално-еклесијалних ентитета садржан је у и проиходи из чињенице да се, вјештим манипулесањем и обликовањем јавног мњења транзиционо турбулентног и плурализму, толеранцији и поштивању разлика несклоном друштву постдејтонске БиХ, мањинске религије и цркве, а посебно појединци из њих проглашавају и представљају као велика друштвена опасност која, уколико се не ограничи или елиминише, пријети друштвеном аномижом, анархијом, нестабилношћу, моралним релативизмом, националним суновратом, економском кризом, породичним аберацијама и другим социјално-патолошким појавама и посљедицама итд. Због тога је елиминисање те и такве опасности грађанска обавеза, патриотска дужност, морални позив. Другим ријечима, као посљедица **вишевјековне индоктринације вјерника** и јавности друштва у којима су тзв. велике цркве и вјерске заједнице неприкосновене, државне, вишеструко повлашћене, прозелитске итд., и уз скоро исто толико дуго **сатанизовање и анатемисање свих мањинских религија, конфесија, цркава и вјерских заједница**, те забраном, проскрибовањем ма каквог критичког, алтернативног мишљења супротног строгим канонима званичних религија и цркава и државним законима легитимисаним покрићем већине која је добила и врши власт самом Божјом вољом, који одржавају поредак успостављен и одржаван надахнућем самог демијурга, створени су друштвена клима и систем вриједности у којима није тешко од обичних чланова и присталица Јеховиних свједока, адвентиста, унијата, еванђелиста, крстјана и осталих мањинаца и „нововјераца“ створити непријатеља не само праве, „официјелне“ вјере и цркве, него и друштвеног поретка који је природан јер је од самог Бога створен, непријатеља самог човјека, људског рода као таквог. У таквој „духовној ситуацији времена“ није (било) тешко од обичних, социјално и политички бенигних групаца вјерника нестатисаних религија и цркава

направити праве „Левијатане“, представити их као саме ђаволе, деструктивне заједнице које се понашају не само аисторијски и асоцијално, него и противприродно, који хуле на Бога, истину, правду, спасење, љубав, породични живот, индивидуалну срећу човјека итд. Шта-више, неке мањинске религије и цркве, њихове присталице и промотори су оптуживани да су наркомани, дрогерашаи, „хашишари“, дилери и уживаоци опојних средстава, те носиоци свих других болести зависности; да су чланови неких тајних и полутајних друштава, завјереничких клубова, попут масона, илумината, розенкројцера, малтешких витезова, разних култова и квазирелигијских асоцијација; да је ту посриједи нарација о разним враџбинама, окултним сектама, празновјерју, сатанистима, да се има посла са разним транзиционим гуруима, надриљекарима и сл.; да су сексуално настрани, хомосексуалци и лезбијке, да су склони преварама, обманама и лажима, криминалу, да су друштвена опасност првог реда итд. С обзиром на такву јавну презентацију „ликова и дјела“ вјерника и припадника мањинских религија, а у случају ове елаборације заправо сљедбеника неких регистрованих тзв. малих цркава и вјерских заједница, онда није тешко увјерити најширу јавност, а посебно оне њене сегменте и конституенсе **који су склони подржавању ауторитарних структура власти и других ауторитета** чије мишљење, ставове и одлуке не треба преиспитивати, него их само слиједити и извршавати оно што се од њих као тзв. обичних људи, вјерника-лаика очекује, а то је да је **људска дужност, морални и политички императив борити се против носиоца и промотора таквог свјетоназора, система вриједности, доживљаја божанства, друштвене деструкције и извора свег зла у савременом друштву.** То је конкретна апликација у условима постдејтонске БиХ концепта тзв. **моралне панике** коју је развила британска социолошка школа у другој половини 20. вијека.¹⁴ Отуда онаква и онолика страст(веност) у неприхватању, одбијању и нетрпеливости према онима који „нашег“ бога другачије тумаче, који нашу вјеру релативизују, преиспитују и на свој начин објашњавају, а не онако како је од Бога „прописано“, „од предака остало“ и од наше цркве одобрено, који немају свог свештеника, немају храм, него се скупљају по кућама, који не празнују недјељу, али зато суботом не раде и сл. У једну ријеч: борба против тих **(пост)модерних, актуелних јеретика и секташа, тј. вјерника и присталица тзв. малих цркава и вјерских заједница, а то подразумијева и „производи“ нетолеранцију и дискриминацију једног дијела популације, макар и невеликог процента грађана у постдејтонској БиХ,** је зато, из пе-

¹⁴Шире о томе у: Кенет Томпсон, *Морална паника*, „КЛИО“, Београд, 2003.

рспективе и „кантара“ оних који у њој активно учествују, дакако на „правој“ страни, не само пожељна, него и нужна и потребна; она је колико борба против, толико и ангажман „за“, тј. за јачање, „збијање“ и кристализацију властитих редова, за доказивање лојалности ауторитетима из своје, велике цркве и вјерске заједнице; то је истовремено и одуживање дуга прецима који су упркос многим искушењима успјели да сачувају вјеру „отаца“; то је и неки вид подршке етаблисаним политичким структурама које, са мање или више легитимитета, врше власт у заједници која већински нескривено оптира за и подржава својеврсни прозелитски положај великих вјерских заједница и цркава, дакле лојалност и властима државе или политичке заједнице у којој се живи.

При томе, важна је и спознаја о томе да се ту, тј. кад су посриједи они који одбацују, нетолеришу и дискриминишу припаднике мањинских религија и цркава, и не ради - изузев занемаривог процента „усијаних глава“, нпр. неким ревносним хришћанима, ма које конфесије - ни о каквим вјерским фанатцима, фундаменталистима, екстремистима, „плаћеницима“ неких невидљивих, али моћних чиниоца, којима је интерес да се дифамишу и анатемишу вјерници тзв. малих вјерских заједница и цркава, него су у питању сасвим нормални људи из свакодневног живота у постдејтонској БиХ, додуше добрано **афицирани и фрустрирани транзиционим процесима и негативним посљедицама**, те осталим социо-патолошким појавама и „результатима“ које је донијела и „засадила“ глобализација и посмодерни начин фондирања, вредновања и тумачења свијета живота. Једна од израженијих негативних посљедица транзиције б-х друштва јесте и свеопшта пауперизација широких слојева друштва, до које је дошло због губитка радних мјеста, бизниса, избјеглиштва и других садржаја ратних страдања, што је довело до друштвене маргинализације и ексклузије значајног дијела популације. То је социјални миље унутар којег већ најмање двије деценије стасају и живе генерације грађана, међу њима и вјерника тзв. великих цркава и вјерских заједница, дакле религија и цркава које у истом том периоду доживљавају ренесансу, повратак на јавну сцену, повећан број сљедбеника, утицај у ретрадици-онализацији друштва, постају централна категорија и конституенс националног идентитета, његовог осадржавања, обликовања и заштите итд., док у исто то вријеме постдејтонско б-х друштво, у мјери у којој такво шта постоји, пролази кроз **ново и радикалније социјално раслојавање што, парадоксално, и то је једна од особености транзиције б-х друштва, не резултује новим, односно било каквим социјалним конфликтима**, сукобима вриједних помена, између богатих и (о)сиромаш(е)них, управо због тога што се већ дужи низ година у БиХ, како оној предратној, тако

и у постратној, линија раздора фокусира на и одвија се по основи и због различитог националног и конфесионалног исходишта и уточишта, тј. идентитета главних актера повијесних кретања, друштвених промјена и политичких процеса и односа. Другим ријечима, **главне супротстављене стране у босанскохерцеговачком, и даље конфликтном, друштву су нације и религије, односно конфесије или, још уже: цркве**; то нису више супротности и сукоби између рада и капитала, што су, по марксистичкој теорији, били главни покретачи, стимуланси и карактеристика друштвених противрјечности и класних борби у класичном либералном капитализму друге половине 19. и прве половине 20. стољећа, из чега се не може извести једностран закључак да их никада више у историји неће бити. Нека смитовска „невидљива рука“, која генерише и одржава конфликте у постдејтонској БиХ, и - у условима рестаурације капитализма или буржоаског друштва, данас у форми неолибералног капитализма никлог на темељима и у условима транзиције претходног, социјалистичког друштвеног уређења и на њему заснованог политичког система, без демократских садржаја и набоја, облика и вриједности, лако их наведе на „воденицу“ подјеле по националном и религијском кључу и критеријуму и усмјери на супротстављање онима који су по тим критеријумима друг(ачиј)и, различити, а уз то још и мањи, безопаснији. А такви су управо вјерници и присталице мањинских религија, у постдејтонској БиХ чак све регистроване тзв. мале цркве и вјерске заједнице. Одговорност за личне неуспјехе, породичне тешкоће, оспоравање идентитета, од политичког до националног, за економске проблеме које имају широки слојеви грађана у постдејтонској БиХ итд., што су све **извори и узроци фрустрација и „негативне енергије“**, деструктивних емоција и, посљедично и потенцијално, склоности великог броја **транзиционих губитника** у друштвима попут босанскохерцеговачког, лако је адресирати на оне који „штрче“ по ма којем критеријуму, који „страњају“, „не уклапају се“ у шаблоне и шеме већине и њених „закона“ понашања, а та „адреса“ јесу или могу бити баш мањинске религије и цркве и њихови вјерници. Комплементарно овом увиду је и сазнање да постојеће неповољно економско и финансијско стање већине популације, а њу чине, како је већ показано, припадници већинских религија, конфесија и цркава, затим турбулентна политичка ситуација и перманентно борба за етаблисање или, пак, очување идентитета темељних социјалних актера постдејтонске б-х повјеснице, само одржава постојећу нетолеранцију и дискриминацију припадника мањинских религија и вјерских заједница, јер ако се већ не може упријети прстом и детектовати правог узро(чни)ка и кривца за лошу ситуацију у којој се налазе грађани слабог материја-

лно-финансијског стања, а таква је већина њих у држави о којој је овдје ријеч, без обзира што они припадају већинској нацији или конфесији, онда се комплекси те етиологије лијече тамо и на ономе на коме и гдје могу, а то су обично мањинске групе и субјекти, овај пута мањинске религије и вјерници тзв. малих цркава и вјерских заједница.

По ономе на шта упућује профана емпирија у постдејтонској БиХ, испада да су спрам различитих, а посебно мањинских религија, конфесија и цркава, нетолерантнији припадници сиромашнијих друштвених слојева, него средњих и богатих, да је у друштвено депривированим слојевима мање солидарности а-рго-рос имовинског стања и потенцијала, него између оних који припадају богатијој класи (изузев екстремних тајкуна, мултинационалних компанија и њихових менаџера, те оних појединаца који располажу баснословним богатством, прије свега наслеђем арканског поријекла итд.) упркос различитој религијско-конфесионалној и црквеној детерминацији и опредељењу. Међутим, за потврду речене тезе требало би провести још неколика истраживања и обезбиједити егзактнију аргументацију за њу. Можда је, на први поглед, парадоксално **то што су маргиналне друштвене групе, у смислу моћи и утицаја**, као што је већина популације у државама попут постдејтонске БиХ, мање трпељиве према различитом, другачијем, да **су склоније дискриминацији неистомишљеника, неистовјерника, оних који су такође маргинализовани будући да припадају мањинским религијама, конфесијама, црквама или вјерским заједницама**, али ако се дубље загледа(мо) у нутрину сваког човјека, посебно у „лузере“, обесправљене, губитнике, у душе социјално хендикепираних људи, у мрачну страну њихове личности, видјеће се да нетолеранција и дискриминација мањинских религијских група и појединаца нису тек случајне, инцидентне, неконтролисане појаве чији су „аутори“ овај или онај необуздани, неодговорни и насилни појединац, него производ и посљедица неких суштственијих, примордијалнијих, натуралнијих и дубљих људских склоности, порива и „инстиката“, дакако и историјски посредованих и обликованих, изведених по угледу и узору на неке претходне обрасце понашања и вредновања односа према другом и другачијем, посебно према „нововјерцима“, секташима, суботарима, харизматичарима или целебрационистима, окултистима, мађионичарима и њима сличним, егзотичним и езотеричним феноменима и личностима. За даљу експликацију актуелизоване димензије назначене теме позваније су етнопсихологија и психијатрија (психоанализа), него социологија, па ћемо ју и препустити експертима из тих дисциплина. Зато ће овај дио елаборације бити апсолвиран евоцирањем и актуелизовањем сазнања, којем све претходно изложено и макар детаљно описа-

но у овој радњи, ако већ не и акрибично довољно ваљано и консеквентно објашњено, служи као скромни научни допринос „доказном материјалу“ о теми на коју се односи сазнање о којем је напријед ријеч, које указује на то да се **негативно, нетолерантно и дискриминаторно одношење спрам мањинских религија и цркава ипак не радикализује и не прелази у агресивно, директно насилно понашање према вјерницима и другим присталицама тзв. малих вјерских заједница и цркава**, попут прогона, неког домаћег „остракизма“, погрома, фронталног физичког спречавања њиховог дјеловања (о оном мимикријском је већ казано оно што је требало да се каже и докаже теза која је постављена) итд., а све због какве-такве **освијешћености офактицитету легислативе, њеној сувислости, облигаторности и ефективности**, у којој је дискриминација мањинских група, мишљења, увјерења и сл., укључујући и религијско-конфесионално-еклесијалне мањине, забрањена¹⁵, а ако се, пак, (из)врши, онда је то кривично дјело за чије почице, подстрекаче или саучеснике су запријеђене озбиљне казне. **Свијест о одговорности за то, о могућим казнама и другим негативним посљедицама за евентуално учињену дискриминацију вјерника тзв. малих цркава и вјерских заједница и њих самих као колективитета је она брана, „устав(а)“, која спречава масе несклоне уважавању разлика и друг(ачи)ости, права на слободно (не)исповиједање вјере по властитом нахођењу и конзумовању осталих права вјерника мањинских религија и цркава да то своје природно, недовољно артикулисано осјећање и нерасположење према „нововјерцима“, које спонтано демонстрирају у многим не-јавним приликама, не пренесу на терен конкретних физичких активности с негативним исходима а-рго-рог безбиједности и права на равноправност оних који не припадају већинским, него се декларишу и активно исповиједају неку мањинску конфесију. Страх од казни и непријатности других врста и импликација које могу снаћи оне који би, евентуално, физичким насиљем атаковали на и „комуницирали“ са мањинским религијским групама и вјерницима, због које они такву „интеракцију“, бар у постдејтонској БиХ (још) не имплементирају, је очигледно јачи и ефикаснији од инстинктивног и импулсивног одбијања, нетолерисања**

¹⁵Подсјећамо, дискриминација мањинских ентитета, ма које провенијенције, је забрањена и инкриминисана не само у *Закону о забрани дискриминације*, цит. издање, него и у свим кривичним законима у БиХ, а има их 4. Као што је показано, и *Законом о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у БиХ* је, такође, уз све његове већ описане недостатке, забрањено неравноправно третирање религијских мањина у БиХ, као што мањине осталих провенијенција (националне, језичке, сексуалне, естетске итд.) од дискриминисања (би требало да) штити легислатива из тих области. Ипак, у постдејтонској БиХ је мало ко судски одговарао због дискриминације било кога.

и дискриминисања неког ко је „неовлашћено“ упао у једну егзистенцијалну сферу као што је религијско-конфесионално-еклесијална, коју релативно широке масе и слојеви вјерника и/или припадника „официјелних“, великих религија сматрају својим „посједом“, забраном у којем нема шта да траже сљедбеници ма које тзв. мале цркве или вјерске заједнице, који су тако често, буњуеловско-фројдовски казано, „тај мрачни предмет жеља“ за дискриминацију припадника већинске популације, ма које детерминације и идентитета она била, укључујући и религијски, односно конфесионални и црквени. У том смислу ријечи, речени закони имају позитивну улогу и доприносе успостављању и одржавању социјалног мира, елементарне друштвене стабилности, легитимитета друштвених института и механизма артикулације плурализма различитих интереса, преференција, жеља, пројеката итд., те какве-такве трпељивости различитих друштвених ентитета и актера социјалне мобилности, доприносе освјешћивању грађана о потреби едукације о правима, законима, друштвеним услов(љено)стима њиховог настанка, примјене и ефеката, те подстичу усвајање одговарајућих друштвених норми, па и саме легислативе, која штити одређена права мањинских ентитета и субјеката, а посебно људска права на слободу вјере и вјерског организовања у складу са властитом савјешћу, традицијом, потребама и консеквенцијама. Разумије се, сами(о) закони нису довољни за одржавање друштвеног поретка, за спречавање дисфункционалности појединих елемената друштвене структуре, нарочито у вишекратно мултиплексном (национално, религијски, културно и др.) и полисемном друштву и држави као што је постдејтонска БиХ, али без њих би све то било знатно теже, јер други регулаторни „системи“, садржаји, средства и механизми успостављања и одржавања комуникационе мреже односа још се у већинској јавности босанско-херцеговачког транзиционог друштва не перципују, не разумијевају као истинска алтернатива, моћна замјена законима, ауторитетима власти и оним ентитетима који имају и располажу „аргументима“ принуде, репресије.

Овдје још ваља споменути релацију између образовног нивоа популације и њеног односа спрам мањинских религија и цркава, посебно *vis-a-vis* искустава о реализацији и евалуацији наставе вјеронауке појединих већинских религија и конфесија што је у БиХ на дјелу скоро двије деценије. Изван сумње је, а то су егзактно доказале и социологија и политикологија, да су образовање – схваћено у најширем значењу тог појма, као садржај и простор друштвених односа у којима пребивају готово сви социјални слојеви, групе и појединци, као социјални ресурс, капитал, као друштвени феномен и подсистем дру-

штвене структуре - и друштвена моћ у непосредној међусобној корелацији и „интеракцији“, да је „количина“ друштвене моћи у директној сразмјери са висином и квалитетом образовања оних друштвених слојева и снага које имају и располаже са, односно (зло)употребљавају друштвену моћ. Другим ријечима, они који су образованији, и формално: виши ниво завршених школа, факултета, магистерији и докторати наука итд., и суштински: разноврсност и квалитет знања и способност његове апликације, брже и успјешније се етаблишу на бољем, вишем мјесту на љествици друштвеног положаја, које обезбјеђује већи утицај у друштву, а посљедично и концентрацију друштвене моћи у рукама таквих појединаца, група и слојева које они образују и чине доминантан дио њихове структуре, и стално је регенеришу. Такви слојеви, друштвене групе и појединци који им припадају, с обзиром на моћ - а она је својеврсни кондензовани израз, симбиоза и синтеза, *quintessentia* политичке јачине, војно-безбједносне снаге, економско-финансијског богатства, утицаја на јавни живот, на процес доношења и садржај одлука, на формулисање циљева и дефинисање средстава с којима ће се они достизати итд., коју имају и с којом располажу - могу бити и толерантни, а толеранција је, најкраће дефинисано, „трпљење без штете“¹⁶; **заправо само онај (субјект, ентитет, фактор) ко је јачи, моћнији, и може бити толерантан**, јер свако ко трпи (ма кога и ма шта) и због тога има штету или неке друге негативне посљедице, тешко то може рационалним аргументима оправдати, због чега је сувисла само она толеранција која не проиходи негативне посљедице, а свака друга је бесловесно понашање. На тај начин, посредно, и сама толеранција и недискриминација имају релацију и зависе од образовања и то тако што образовање доприноси стицању друштвене моћи, а њени носиоци, баш зато што су моћни, снажни, бољи од других и могу бити трпељиви и уважавати друге и различите. Дакако, овдје се образовање није мислило у просвјетитељском смислу као пуко гомилање новог сазнања које се осваја у образовним установама, школама и факултетима, на класични начин, али ни на стицање знања и вјештина у болоњски¹⁷ реформисаном едукативном процесу и установама за те намјене, него о образовању као друштвеном и односу и кретању.

¹⁶ Слободан Наградић, *Толеранција*, у: *И етика и политика*, „Глас српски“, Бања Лука, 1998., с. 235

¹⁷ Болоњска реформа високог образовања у Европи, понегдје и изван ње, је посебна тема која иште и посебну елаборацију. Иако за њом овдје нема простора, важно је напоменути да се ту ради о радикалном преображају суштине, смисла, вриједности и исхода универзитетске наставе, на њену штету.

Консеквентно претходном, слиједи да **нетолерантне масе вјерника већинских религија и црква нису адекватно, довољно образоване, а сувисло је поставити и „старомодно“ питање о њиховом васпитању**, које често није и не мора бити у директној сразмјери са квалитетом и количином образовања. Шта то значи? Прије свега то да највећи дио популације, грађана постдејтонске БиХ, међу њима и вјерници тзв. великих религија и црква, током свог редовног образовног процеса нису стекли довољно сазнања о религији, о вјери, црквама, вјерским заједницама, о односима између црква и конфесија, о сектама, новим религијским покретима, о улози религијског фактора и црква у животу конкретних друштава и држава итд., због чега се тешко сналазе у мултирелигијском и поликонфесионалном транзиционом и постра-тном друштву као што је босанскохерцего-вачко. Дакле, незнање је један од могућих разлога и оправдања нетрпељивости вјерника-лаика који припадају и и поистовјећују се са великим црквама и вјерским заједницама, спрам својих сународника или суграђана друге националне детерминације, али свакако конфесионално различитог исходишта и идентитета. Ако је то објашњиво за нпр. припаднике старијих генерација, оних који су своје образовање завршили још у претходном друштвеном уређењу и политичком систему који се самодекларисао секуларистичким, кад се о религији и црквама говорило углавном са позиција и вриједности владајуће комунистичке идеологије и социјалистичког поретка, због чега се и није могло спознати све битно о религији, цркви и осталом што је релевантно за те категорије, њихово значење, важење и импликације у друштву, ако они о свему томе недовољно знају, односно ако су и даље претјерано идеолошки инфичирани и „импрегнирани“ што последици неразумијевањем и неприхватањем другачијих конфесија и црква, које су, уз то, још и мале, немоћне, новијег датума итд., дотле је тешко разложно објаснити начин разумијевања друг(ачиј)их религија и њихових црква млађих генерација које су похађале вјеронауку своје конфесије, која је у основне школе у БиХ уведена прије скоро двије деценије.¹⁸ С обзиром да се по свим наставним програмима вјеронаука великих религија, које креирају и најчешће изводе управо ауторитети из самих вјерских заједница, макар ембрионално, треба да изучавају и оне друге, додуше опет тзв. велике, религи-

¹⁸ Подсјећамо, вјеронаука у основним школама као обавезан наставни предмет у данашњој БиХ уведена је у различито вријеме. Прво је Република Српска започела експериментално наставу православне вјеронауке још у јануару 1993. године, а потом су у данашњој Федерацији БиХ кантони у различито доба увели изучавање исламске и католичке религије кроз њихову вјеронауку. Нека истраживања ефеката њеног увођења одвећ су скромних хеуристичких домета да бисмо их цитирали.

је, оправдано је поставити питање да ли се то заиста предаје, како и колико. Такође, за образложење наше тезе о вези и међузависности квалитета, садржаја знања стеченог образовањем, релевантан је и одговор на питање: **учи ли се на часовима вјеронауке великих религија било шта и колико о тзв. малим вјерским заједницама и црквама, о алтернативним религиозностима** итд. Ако се учи, да ли се тражи да се и понаша у складу са наученим. Слично питање могло би се поставити за оне грађане, вјернике или не, који су као средњошколци имали наставу из предмета који се најчешће зове култура религија, а факултативно је извођен у Републици Српској – у Федерацији БиХ још не – у већини средњих школа, док је истовремено предмет демократија и људска права био обавезан и редован, и то већ цијелу деценију. Очигледно је да у тим врстама едукације нешто није у реду. Ако се учи и о мањинским религијама, а требало би, онда се или не учи довољно или се подучава криво, односно не води се рачуна о моралној досљедности и не постулира се обавеза да и практични однос према „нововјерцима“ у свакодневном животу буде вјеродостојан ономе што се учи, а ако се пак не учи, онда је једино сувисло и кључно питање – зашто? А можда на духовни профил, идеолошки уклон и ставове о друштвеним проблемима вјерника великих религија и цркава више утичу неки други чиниоци него саме вјерске заједнице и њихови ауторитети. Чини се да су степен и жилавост нетолеранције респектабилног дијела популације у постдејтонској БиХ кад је посриједи однос према мањинским религијама и црквама, макар једним дијелом, последица дисхармоније између онога што се учи у школама и онога што се дешава у тзв. живом животу, што се нуди као услов преживљавања.

Недовољно религиолошки образовани, без холистичког приступа и исхода тог процеса, дефицијентних васпитних потенција и склоности, а и даље идеолошки обликовани, такви појединци нису само безимени чланови неких група, своје генерације, нације, цркве или вјерске заједнице итд., него су и запослени у јавном сектору, на мјестима на којима се доносе или имплементирају одлуке од значаја за права припадника религијских мањина, за слободу вјероисповијести сљедбеника тзв. малих цркава и вјерских заједница, па није тешко доказати колико та њихова „лична једначина“, тј. увјерење о сувишности толеранције и неосјетљивост на дискриминацију вјерника мањинских религија и цркава реално утиче на њихов конкретни пословни однос према рјешавању питања од значаја за статусна питања и друштвени положај малих вјерских заједница и цркава и њихових вјерника. Због тога и у томе се конкретно манифестују примјери дискриминације мањинских религија и „нововјераца“, а она, дискриминација је последица свијести

да то и није неки велики преступ, није гријех и морално проблематично понашање, без обзира што је законски недопустива и санкционисана. Кад се носиоци такве свијести и „вриједносних мјерила“ нађу на важним мјестима, мањинским религијама и црквама се не мијења, тј. не поправља њихов друштвени положај, који се у постдејтонској БиХ не може вредновати другачије него као неповољан. Наравно, не и безнадежно тежак и непоправљив, у смислу, опсегу и дOMETИМА/ИСХОДИМА као што су га имали ентитети и субјекти алтернативних садржаја и облика религиозности и црквености некада у прошлости (и ових простора).

Неповољан друштвени положај мањинских религија, а оне се институционално изражавају кроз реално постојеће и дјелатне тзв. мале вјерске заједнице и цркве, резултат је историјског кретања друштва, развоја друштвених, политичких, духовних, културних и религијских односа у БиХ уназад више деценија, а не само у њеном постдејтонском периоду, у којем су се **сусрели и непродуктивно укрестили неадекватна легислатива о мањинскорелигијском питању**, традиција, образовање генерације грађана, вјерника и оних који то нису, „у духу“ амнестирања преступ(ник)а спрам припадника мањинских религија и цркава, зато што се ради о људима и групама туђе, спорне и опасне вјере и цркве, о којима и није потребно имати потпуно сазнање, већ је довољна јака воља, одлучност да се они превентивно делегитимизују, да им се умање капацитети и права. О посљедицама таквог приступа и третирања дијела властитих грађана, у постдејтонској БиХ, изузев начелно и вербално, довољну бригу не воде ни државне власти ни велике, „историјски засноване“ цркве и вјерске заједнице, па су „нововјерци“ и њихове конфесионалне организације и механизми принуђени да се сами боре за своја људска права. Јасно, манифестних облика дискриминације мањинских религија и чланова њихових цркава, истина бенигног садржаја, домета и посљедица, има далеко више него што је овдје овлаш поменуто, али све њих није потребно актуелизовати да би се, квалитетном дескрипцијом емпиријске грађе, схватило и потврдило да су религијске мањине и мањинске цркве и вјерске заједнице у постдејтонској БиХ у неповољнијем положају него што су у истој политичкој заједници биле прије рата. И, на крају овог дијела сумирајуће експликације, чини се да је у овој елаборацији презентовано довољно елементарна за закључак да је у постдејтонској БиХ стање *vis-a-vis* права и друштвеног положаја мањинских религија и цркава реално значајно лошије у односу на многе европске државе. Највећи дио јавности у БиХ о томе није довољно и квалитетно сензибилизован и не види да у тој

сфери има било каквих проблема. И вриједносно и социолошки речено, у томе и јесте проблем!

Али, оно што квалитативно значајно двоји, разликује позицију религијских мањина, тј. друштвени положај тзв. малих вјерских заједница и цркава у постдејтонској БиХ у односу на претходно елаборисан социјални статус националних мањина и њихову борбу за већа права и слободе, за промјену на боље, тј. поправљање властитог друштвеног положаја за који је доказано да није у суштинском дефициту у односу на положај мањина исте етиологије и провенијенције у већини европских држава, јесте управо та **пасивност, па и отворени дефетизам, неактивност и фатализам неких малих вјерских заједница, цркава и религијских група(ција)**; јесте то мирење са судбином и положајем у којем су оне депривилеговане, маргинализоване, па и дискриминисане. Док се националне мањине упорно боре за своја права, у чему су постигле запажене резултате који се огледају не само у доношењу за њих повољне легислативе, него и у перманентном поправљању стварног друштвеног положаја у конкретним историјско-политичким околностима постдејтонске БиХ, укључујући и политичку репрезентацију и учешће у институцијама власти и јавном животу, религијске мањине, посебно оне које су у БиХ постојале и прије рата, попут адвентиста, Јеховиних свједока, гркокатолика (унијата), реформатора, старокатолика и других, готово ништа не чине на промјени и побољшању свог правног положаја и укупног социјалног статуса. За разлику од тзв. великих цркава и вјерских заједница, **мањински религијско-конфесионално-еклесијални ентитети и субјекти у постдејтонској БиХ примјетно избјегавају јавно ангажовање, чак и у властиту корист.** Њихових представника нема ни у тзв. мјешовитим државно-црквеним тијелима у којима се расправља и одлучује и о питањима од значаја за позицију самих вјерских заједница и цркава, свеједно да ли су велике или мале. Наравно, ни органи власти, ни тзв. велике цркве и вјерске заједнице, ни медији комуникације, нити, пак, остали чиниоци у простору јавног дискурса у постдејтонској БиХ нису се претргли од напора да тзв. мале цркве и вјерске заједнице „приведу“ за исту „трпезу љубави“, укључе их у дијалог о битним питањима њиховог положаја и равноправно их при томе третирају. Другим ријечима, мањинске религије и цркве, које значајан дио јавног дискурса и даље идентификује и назива сектама и/или култовима, су плански, циљано и намјерно скрајнуте на маргину друштвених процеса и збивања у чему су синхроно, удруженим снагама дјеловале и власти и тзв. велике вјерске заједнице и цркве. Дода ли се томе одбојан став и нетолеранција великог дијела јавности спрам тзв. малих цркава и вјерских заједница, те њихова „пословична“

инертност и уздржаност у јавним наступима и коришћењу механизма и средстава обликовања јавне свијести¹⁹, јасно је онда због чега мале вјерске заједнице и цркве нису присутније и утицајније у јавности, због чега не могу поправити ни свој властити друштвени положај.

Као што је у претходним анализама доказано, **друштвени положај религијских мањина у постдејтонској БиХ инкарнисаних у тзв. малим вјерским заједницама и црквама у највећој мјери детерминисан и условљен је њиховим правним статусом, а он пак нормама из Закона о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у БиХ.** Уколико мањинске религијске групе желе да свој актуелни друштвени положај промијене набоље, институционалним путем и средствима, те уколико су са тим сагласни и исто подржавају водећи политички фактори, тј. органи законодавних власти у БиХ, конклузија је јасна: треба промијенити легислативу, у првом реду постојећи Закон који је једини закон, и то на нивоу државе БиХ, у којем се нормирају и регулишу права и положај религијских мањина, а потом и законодавства у другим сферама егзистенције тангентним социјалном статусу тзв. малих вјерских заједница и цркава, затим и подзаконских аката и других норми (нпр. статути градова и општина, одлука и уредби појединих органа локалне власти, те стандарда из других сфера егзистенције, попут образовања, погребне дјелатности, увоза и дистрибуције вјерске литературе и сл.) у којима је на овај или на онај начин, у овој или оној мјери, третирано питање које тангира религијске слободе и права појединаца и заједница, данас и овдје. Потребне и простора за реализацију такве намјере и циља има у јавном пољу у постдејтонској БиХ, а сасвим је друго питање да ли ће се то и десити.

При евентуалном опредјељивању позваних социјалних фактора хоће ли или не предузимати активности с циљем побољшања друштвеног положаја религијских мањина у постдејтонској БиХ, требало би на памети имати и сљедећу спознају, а до ње се долази одговором на питање: како постдејтонска БиХ ко(но)тира у европском контексту *vis-a-vis* друштвеног положаја религијских мањина и људских права вјерника и присталица тзв. малих вјерских заједница и цркава. Истовремено, то ће бити и **нека врста резимеа цјелокупног истраживања специ-**

¹⁹ Од свих мањинских религијско-конфесионално-еклесијалних субјеката, у постдејтонској БиХ су у вези са медијском и другим облицима јавних промоција активни углавном Јеховини свједоци приликом растурања свог гласила „Кула стражара“ и адвентисти организовањем јавних предавања о појединим библијским темама. Неки помодни култови и квазирелигијске групе се широко јавности углавном представљају „производњом“ инцидента, конфликта и скадала друге врсте.

фичности социјалног статуса мањинских религијско-конфесионално-еклесијалних група у постдејтонској БиХ.

Према томе, кад се религијско-конфесионално-еклесијална конфигурација постдејтонске БиХ упореди са истом таквом мапом у државама-чланицама Европске уније и других држава у савременом свијету, може се казати да неки садржаји, квалитети и форме религијског живота, црквеног организовања и начина исповиједања вјерског научавања, обреда и ритуала, могу издржати компарацију, тј. да она има смисла и покрића, са теоријом, легислативом и праксом у већини европских држава, а да је много боље него у већем броју осталих држава у данашњем, постмодерном свијету. Али, то не значи да стање религијских слобода и практиковање слободе вјероисповијести у БиХ, у првом реду тзв. малих цркава и вјерских заједница, не би могло и требало да буде још боље, да се ефикасније штите права колективитета и појединаца на слободно, несметано и свакодневно исповиједање вјере, вршење обреда и других ритуала, да се онемогући дискриминација нових, малих и мање познатих вјерских заједница, без обзира да ли се оне самоименују или их неко други (надлежан?!) назива црквама, деноминацијама, сектама, култовима, покретима итд. **Не мора нужно значити да је вриједносно сврставање и залагање за неку опцију подржавања резона и интереса (актуелних) власти, односно напуштање гносеолошко-хеуристичког „терена“ и критеријума, кад се каже, као што је напријед већ наведено, да се то стање може и мора мијењати једино у регуларној процедури, тј. измјенама легислативе која артикулише ту област живота, на првом мјесту самог Закона о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у БиХ.** Тим прије што је већ указано на неколика апоретична мјеста у Закону, што су скицирана неколика објашњења због којих су она амбивалентна, понекад и недоречена, неконзистентна чак, а покушано је и „наслутити“ и разумјети мотиве и телеологију којом се руководи законодавац кад их је формулисао и усвајао у објављеном садржају и његовим импликацијама. „Другим ријечима, на неки начин већ смо наговјестили, па и аргументисали да постоје резон, смисао и потребе за измјенама и допунама актуелизованог закона, те поменули неке конкретне одредбе 'подобне' за иновирање.“²⁰ Овдје ћемо апострофирати још неколико чланова, ставова, тачака и алинеја које је вријеме, као најбољи судија свему – да парафразирамо једну мисао из Кур'ана – већ прегазило и ставило ad-acta, па их и због тога треба замијенити адекватно

²⁰ Слободан Наградић, *О границама слободе вјероисповијести*, „Аргументи“, број 12, Бања Лука, 2011.

тним садржајима, примјеренијим новим, историјским, социо-политичким и религијско-духовним околностима.²¹

Исто тако, у редовној процедури, која подразумијева да овлашћени предлагач достави парламентарним тијелима садржај измјена и допуна, могуће је боље и прецизније дефинисати садашњи члан 1, став 1. Закона, који се односи на сферу и питање вјерске по(д)уке и образовања о религијским темама у редовном школском систему. То је прилика да се извођење наставе вјеронауке боље ријешити и са становишта потреба и могућности припадника тзв. малих вјерских заједница и црква или пак, уколико се то покаже као доминирајући интерес и за то обезбиједи неопходна сагласност, евентуално измјести из обавезног наставног процеса и програма, да се неки нивои образовања и школа лаицизују, како то већ дуго а и данас захтијева један дио јавности или, пак, да се вјерска настава, као обавезна уведе у цјелокупни образовни систем и у све школе у цијелој земљи, како опет мисле неки „кругови“ из црквено-конфесионалног и парapolитичког миљеа. Измјенама и допунама појединих одредби могуће је боље ријешити, па и хармонизовати неке дијелове Закона са стандардима у европским државама (иако смо показали да и унутар Европске уније постоји итекако дивергентна легислатива, а још више пракса у погледу третирања неких питања из домена религијских слобода, црквеног организовања, односа држава-црква итд., тј. да у многим сегментима наше теме стандарда, заправо, и нема, посебно кад су у питању мањинске религије и цркве), као што је исто тако могуће боље дефинисати и нормирати нпр. и слједећа питања: ко су (све) вјерски службеници, каква су им права *vis-a-vis* удруживања и организовања, те каква је заштита радно-правног статуса запослених у вјерским заједницама и њиховим унутрашњим организационим јединицама или институцијама, које имају статус правног лица, те како се она конкретно остварује; затим отклонити постојеће недоречености у вези са процедуром регистрације црква и вјерских заједница, посебно нових и малих, уз могућност да се нпр. **смањи цензус од 300 присталица новог религијског субјекта потребног за његову реги-**

²¹ Примјера ради, тачка д), става 2., у члану 6., којој се говори да су, парафразирамо, вјерски службеници и они који се за ту службу припремају, дакле ђаци и студенти теолошких училишта, ослобођени службе војног рока, али да им се не може забранити уколико они сами то хоће, је сасвим сувишна будући да у БиХ скоро цијелу деценију нема војне обавезе, тј. регрутације и редовног службе војног рока, зато што је и БиХ професионализовала војну службу. Дакле, та одредба више се не може имплементисати и непотребна је као правна норма, јер сада нема оног сегмента збиље на коју се односи(ла) и коју је покривала.

страцију и легализацију²²; да се дефинише статус и судбина кандидата за упис у Регистар и легализацију уколико се одбију или сама регистрација потраје бескрајно дуго; да се садржајније ријеша питање како појединац који не припада ниједној цркви, вјерској заједници, секти, групи, тамо гдје је то и уколико је уопште и могуће, да јавно декларише и исповиједа своју вјеру, врши обреде итд.; такође, материја о (не)дискриминацији могла би бити кондензована у само један члан или, пак, у два везана члана; исто то се односи и тему о имовини вјерских заједница и цркава, посебно на управљење неким јавним добрима и сл.; затим да се децидније уреди питање прослављања вјерских празника и светковина, али и нпр. дјеловање једног, за религијски живот и слободу вјероисповијести у БиХ, тако важног тијела као што је Међурелигијско вијеће у којем до сада представници тзв. малих цркава и вјерских заједница нису ни учествовали итд.

У једну ријеч: нема потребе ни оправдања за халабуку која се још, ту-и-тамо, подиже у вези са Законом о слободи вјере и правним положајем цркава и вјерских заједница у БиХ, а понајмање за неутемељену критику на његов рачун уз етикетирање да је само он узрок лошег друштвеног положаја мањинских религија и цркви и неефикасне заштите људских права њихових вјерника, односно да је он тек индикатор посвемашње социјалне регресије у БиХ, односно оптужби другог „крака“, сегмента јавности постдејтонског б-х друштва да актуализована легислатива промовише, штити и конзервира клерикални поглед на свијет и односе у друштву и тиме успорава БиХ на путу ка европском интегрисању, о којем иначе нема верификованог консензуса у држави уговореној у Дејтону. Све што у Закону донесеном прије скоро десет година није најбоље ријешено, може се отклонити, без посебне мудрости и напора, али у садејству свих заинтересованих и надлежних за артикулацију феномена унутар поља религијских слобода, људских права, легитимности различитости, толеранције, црквеног организовања, односа држава-црква, одговорности за традицију, себство, будућност и поливалентност и мултисемичност људског.

---

²²На примјер, та цифра у Србији, по њеном закону који регулише исту материју као и овдје актуелизовани закон у постдејтонској БиХ, износи 100 грађана чији потписи су довољно за формирање нове вјерске организације мањинског карактера и капацитета.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Устав Босне и Херцеговине*, у: *Устави: Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске, Кантона у Федерацији БиХ*, Федерално министарство правде, Сарајево, 1999.;
2. *Устав Републике Српске*, седмо допуњено и пречишћено издање, „ГрафоМарк“, Лакташи, 2009.;
3. *Устав Федерације Босне и Херцеговине*, у: *Устави: Босне и Херцеговине, Федерације БиХ, Републике Српске, Кантона у ФБиХ*, Федерално министарство правде, Сарајево, 1999.;
4. *Изборни закон Босне и Херцеговине*, „Службени гласник БиХ“, бр. 37/08, Сарајево, 2008.;
5. *Закон о забрани дискриминације*, „Службени гласник БиХ“, бр. 59/09, Сарајево, 2009.;
6. *Закон о слободи вјере и правном положају цркава и вјерских заједница у Босни и Херцеговини*, „Службени гласник БиХ“, број 5/04, Сарајево, март 2004.;
7. *Кривични закон Босне и Херцеговине*, „Службени гласник БиХ“, бр. 10/8, Сарајево, 2008.;
8. *Оквирни закон о основном и средњем образовању*, „Службени гласник БиХ“, бр. 18/03 Сарајево, 2003.;
9. *Закон о основном образовању и васпитању Републике Српске*, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 74/08, Бања Лука, 2008.;
10. *Закон о средњем образовању и васпитању Републике Српске*, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 74/08, Бања Лука, 200.;
11. *Закон о школи Републике Српске*, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 38/04 и 2/04, Бања Лука, 2004.;
12. *Закон о средњој школи*, „Службени гласник Републике Српске“, бр. 38/04 и 62/04, Бања Лука, 2004.;
13. *Закон о јавном радиотелевизијском систему Босне и Херцеговине*, Сарајево, 2005.
14. *Универзална декларација УН о људским правима*, из 1948. у: *Људска права Human Rights I – Одабрани међународни документи*, Министарство вањских послова БиХ и Независни биро за хуманитарна питања, Сарајево, 1997.;
15. *Декларација УН о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вјери или увјерењу*, из 1981.;
16. *Декларација УН о правима лица која припадају националним или етничким, вјерским или језичким мањинама*, из 1990.;

17. *Слобода религија у Босни и Херцеговини*, уредник: Ахмет Жилић, Свјетска конференција религија за мир, Канцеларија у Сарајеву, Сарајево, 1998.;
18. *Недовршени мир, Извјештај међународне комисије за Балкан*, Хрватски хелсиншки комитет за људска права и Правни центар ФОД БиХ, Загреб-Сарајево, 1997.;
19. *Преглед образовних извјештаја о образовању у БиХ 2004-2005.*, ОЕБС, Сарајево, 2005.;
20. *Коментари на нацрт Закона о слободи вјере и правном положају црква и вјерских заједница у Босни и Херцеговини*, Комисија за демократи(заци)ју путем закона (тзв. Венецијанска комисија) Савјета Европе, Стразбур, 2003.
21. Богдановић Милош, *Зашто мноштво верских заједница*, Београд, 1992.;
22. Вернет Жан, *Секте*, „XX век“ и „Плато“, Београд, 1997.;
23. *Вјерске заједнице у Југославији*, Приредили: Вјекослав Бајсић, Иван Церанић и Томислав Шаги-Бунић, „Биноза“, Загреб, 170.;
24. Вукомановић Милан, *Свето и мноштво*, „Чигоја штампа“, Београд, 2001.;
25. Група аутора, *Људска права у Босни и Херцеговини 2008.*, Центар за људска права Универзитета у Сарајеву, Сарајево, 2009.;
26. *Држава, политика и друштво у Босни и Херцеговини*, Анализа постдејтонског политичког система, приредили: Саша Гаврић и Дамир Бановић, University press, Магистрат издања, Сарајево, 2011.;
27. *Етно-религијски односи на Балкану*, Југословенско удружење за научно истраживање религије ЈУНИР, Ниш, 1997.;
28. Касаповић Мирјана, *Босна и Херцеговина: подијељено друштво и нестабилна држава*, „Политичка култура“, Загреб, 2005.;
29. Кеџмановић Ненад, *(Не)могућа држава*, „Глас Српске“, Бања Лука, 2007.;
30. Коковић Драган, *Социологија религије и образовања*, Учитељски факултет, Сомбор, 1996.;
31. Коларић Јурај, *Кришћани на други начин*, „Веритас“, Загреб, 1976.;
32. Крнета Драгољуб и Попов-Момчиновић Златиборка, *Религијска толеранција у Босни и Херцеговини*, Независни универзитет Бања Лука, Бања Лука, 2007.;
33. Кубурић Зорица, *Верске заједнице у Србији и верска дистанца*, Центар за емпиријска истраживања религије, Нови Сад, 2010.;
34. Кукић Славо, *Положај националних и вјерских мањина у Босни и Херцеговини*, „Политичка мисао“, број 3, Загреб, 2003., стр. 122-137.;

35. *Људска права у Босни и Херцеговини послје Дејтона: од теорије до праксе*, Центар за људска права Универзитета у Сарајеву, Сарајево, без године издања;
36. Наградић Слободан, *Црква, религија и политика*, „ГрафоМарк“, Лакташи, 2007.;
37. Наградић Слободан, *О границама слободе вјероисповијести*, „Аргументи“, бр. 12, Бања Лука, децембар 2011.;
38. Наградић Слободан, *Увод у разумијевање мањинских религија у постдејтонској Босни и Херцеговини*, „Сварог“, број 9, Бања Лука, 2014.;
39. *Религија-веронаука-толеранција*, приредила: Зорица Кубурић, Центар за емпиријско истраживање религије, Нови Сад, 2002.;
40. *Религије у Босни и Херцеговини (Монографија црква и вјерских заједница)*, Међурелигијско вијеће Босне и Херцеговине, Сарајево, 2012.;
41. Цвитковић Иво, *Религије у Босни и Херцеговини*, „Универзал“, Тузла, 1981.;
42. Цвитковић Иво, *Социолошки погледи на религију и нацију*, ДЕС, Сарајево, 2005.;

Dnevni avaz, Сарајево, 2008-2012.

Глас Српске, Бања Лука, 2008-2013.;

Nezavisne novine, Бања Лука, 2008-2013.;

"STINA news agency", регионални гласник за промоцију културе мањинских права и међуетничке толеранције, Новосадска новинарска школа и MEDIA instiut PLAN, бројеви 3, 5, 10, 11, 12 и 13 из 2003., 2004., 2005. и 2006.;

СВЕСКЕ, Институт за проучавање националних односа, Сарајево, 1983. до 1990.;

"Religija i tolerancija", часопис Центра за емпиријско проучавање религије, Нови Сад, годишта од 2005-2012.